

Статті

Петро ЗБОРОВСЬКИЙ

РІЗДВЯНИЙ ЦИКЛ СВЯТ ЗА ТРАДИЦІЄЮ СЕЛА ВЕРХНЄ ВИСОЦЬКЕ НА ТУРКІВЩИНІ

Petro ZBOROVSKY. On Cycle of Christmas Festivals after Tradition of Verkhnye Vysotskye Village in Turka Region.

Різдвяні свята найбільш бажані, найбільш очікувані, найбільш тривалі і найбільш веселі. Їх наближення чути заздалегідь. На початку січня починається масовий забій свиней. Кругом дими від вензіння ковбас, шинки і сала. Адже надходять м'ясниці. Потім по селу лунають глухі, але досить відчутні звуки – товчки. Це газди товчуть пшеницю для майбутньої куті. Переддень Різдва особлива пора для усіх селян. Усі чекають чогось незвичного. Ранком 6 січня біжать до річки, потоку чи криниці молоді газди і хлопці-підлітки. Вони миються холодною водою, видають у воду металеві гроші й промовляють:

– Щоб ми і уся наша родина були здоровими як ця вода і при грошах цілий наступний рік. Так промовляють трічі.

6 січня, напередодні свят-вечора уся челядь має багато роботи. Зранку газда годує і напуває худобу і робить то ретельно й щедро, бо вночі придуть ангели й Ісус Христос і будуть питати кожну тварину – чи її годують? Чи її напувають? Чи її доглядають? Адже Христос народився у стайні і саме худоба зігрівала його своїм диханням у перші хвилини життя.

Жінка у цей же час готується розкласти у печі вогонь. Їй треба приготувати 12 страв – тому вогню треба багато. У цей день можна палити лише сухе й власноручно зрізане й порубане дерево. Дерево, яке приніс потік у цей день палити не можна, бо ніхто не знає чиє воно. Може то дерево бідної вдови, а може і крадене. Хто то знає? Тому палять лише те дерево, яке господар зрубав

власноручно. Перед тим, як запалити в печі вогонь, господар бере свячене зілля, яке святилось на Маковея і на Спаса, кладе його на металеву сміттярку, жінка додає трохи минулорічного свят-вечірнього вугілля і запалює це мовлячи:

– Боже, благослови!

Цим запалює вогонь у печі і готує свят-вечірні страви. Дрова мають бути сухими й укладені так, щоби їх було легко запалити й щоби горіли вони цілий день. Сирими дровами користуватись не можна. Вони погано горять, а дуги в цей день не бажано. Люди вірять у те, що як дуги напередодні Свят-вечора, то буде дуга земля на городі і в полі (киртина поріє), буде дуге тіло челяді (чиряки з'являються на тілі).

Коли вогонь розгорівся, господар бере на металеву сміттярку трохи грані, додає до грані ладану або різних пахучих трав чи хвої й обкурює димом хату, потім стайню та інші господарські будови. Це для того, щоби вигнати нечисту силу з хати і обійстя. Залишки вугілля після обкурення господар заносить до хати і ставить у куточок так, щоби на нього ніхто не наступив і не перекинув. А після вечері висипає ті залишки у піч. Викидати грань на двір не можна, бо вона свячена.

Протягом дня ніхто не має сваритись чи вимовляти нечемні слова. В сім'ї має панувати цілковита злагода, взаємоповага й любов.

Готуючи свят-вечірні страви господиня наливає у відро з водою і кожную каструлю трохи свяченої води, це робиться для того, щоби освятити воду й посуд і вигнати звідти нечисту силу. Коли готові страви будуть подавати на стіл, їх також окроплять свяченою водою, освятять їх.

У цей день приділяють увагу і саду. Тут є варіанти. Якщо в сім'ї немає дітей, або вони вже дорослі і роз'їхались по світу, то газда з газдинею ідуть у садок, газда бере до рук сокиру замахується на яблуньку і грізно каже:

– Чи будеш родити рясні і соковиті яблучка?

– Буду, – жалібно мовить жінка, – не рубай мене. Я родитиму великі і смачні яблука.

Так повторюється трічі. Потім те саме відбувається біля кожного фруктового дерева. Якщо в сім'ї діти, то батько іде в сад з дітьми. Якщо в сім'ї є парка дітей-підлітків, то вони ідуть в сад без дорослих, а відбувається усе так само. Потім газда, а часом і діти, якщо вони старшенькі,

беруть соломі, вівса чи жита, роблять з них перевесла й обв'язують ними дерева. При тій роботі відбувається такий діалог:

– Чи зацвіло? – питає батько.

– Зацвіло, зацвіло. як молоко! – відказують діти.

Це символізує бажання плодоношення садовини...

Під стріхою хати або стодоли висять підвішені мішечки з насінням городніх культур: маку, капусти, кропу, петрушки, моркви тощо. Насіння не боїться морозу, колись його висівали 6 січня. Як танув сніг навесні, насіння набухало, осідало разом зі снігом, а коли торкалося землі, то вже було готове до проростання. Зараз вже так не роблять, зараз насіння городини кладуть уже у теплу землю. Насіння висить під дахом, а мама нагадує дорослим, дітей поучає, що цього не можна торкатися руками, бо може попустися. З капусти стане бруква, буряк піде у стовпець і таке інше.

Так у різних турботах минає пів дня. Вже й надвечір'я підходить. Газда знову ретельно обходить худобу, годує, напуває, чистить з-під неї, а потім йде до хати і на радість дітям ставить ялинку. Діти гуртом прикрашають її і стоїть вона в хаті до Стрітіння, до 15 лютого. Ялинка символізує настання Нового року, так і народження Ісуса Христа. 6 січня за астрологічним календарем – час найбільшого зимового протистояння сонця. Від 7 січня сонце вже повертає на весну. Це вже Новий рік. Ісус Христос прийшов на світ саме у перший день Нового сонця, Нового року. Це кульмінаційна точка зими. 15 лютого – Стрітіння. Це весняне протистояння сонця. Від того дня сонце вже різко повертає на весну, на тепло...

Вже й надвечір'я настало. Господар уважно дивиться, чи не засвітила ще Зірниця. Як засвітила, тоді газда вносить до хати Сніп (Дідух), а у Верхньому Висоцькому його називають "Король". Короля роблять з соломи вівса з колосками. Для цього ще літом під час жнив скошують збіжжя ще не достиглим. Це робиться для того, щоб не осипалось зерно. Зберігають його до Різдва і на свята роблять з нього Короля. Король – це звичайний сніп вівсяної соломи з колосками і зерном, перев'язаний перевеслом. Чим повніший

колос у Короля, тим більше підстав сподіватись вагатого врожаю наступного літа. Заносить Короля до хати найстарший мужчина сім'ї. Його супроводжують діти, від одного до трьох дітей. Діти несуть у руках отаву чи сіно, кладуть усе на стіл. На отаву кладуть Короля і роблять підвищення для колосків, як для голови.

Коли процесія з Королем і отавою зайшла до хати, то вони вперше мовлять:

– Христос рождається!

– Славимо Його, – відповідають усі, хто є в хаті.

– Христос рождається!

– Славимо Його!

– Христос рождається!

– Славимо Його!

Газда кладе Короля на стіл колосками до страв. Король на Святвечірньому столі символізує Ісуса Христа. Його не ставлять, а власне кладуть лежачи, бо так лежав на сіні Ісус Христос. Потім газда і діти вносять до хати соломі і застилають нею підлогу. Мама нишком кладе у соломі горішки, яблука, цукерки. Діти бавляться. Беруть палиці, з якими літом ходили по гриби, імітують пошук грибів і при тому промовляють:

– Я глип – там гриб, я сів – там сів, я ліг – там міх!

Імітуючи пошуки грибів діти знаходять у сіні ласощі. Дивуються знахідкам – і це спонукає їх шукати ще. Діти вважають так: хто більше знайшов ласощів, той більше знайде влітку грибів.

У цей час господар обв'язує ніжки стола ланцюгом. ланцюг має бути металевим і, по можливості, грубим. Це символ того, що сім'я буде міцною і ніхто не відійде від дому. Кладуть на стіл і інші металеві предмети, як то сокиру, молоток, пилку та інше.

Поки діти бавляться у соломі, газда вовтузиться із залізниччям, а жінка тим часом ловить курку, заходить з нею до хати, тримаючи її в руках, підскакує з нею і квокче, імітуючи голос курки. Якщо квокче курка, то квокчуть вони удвох, і це вважається найкращим для того, щоби цілий рік кури неслись і виводили курчат.

Якщо на газдівстві є ягнятко, господар заводить його до хати. Ягнятко – символ лагідності і покори. Якщо нема ягнятка, заводять телятко чи навіть молодого песика і при тому мовлять:

– Дай Боже, щоби мені увесь рік добре велась худоба і щоби я не попускав свою господарку.

По тому господар імітує рухами різні господарські роботи. Стає посеред хати і робить рухи, ніби косить, потім імітує, ніби рубає дрова чи виконує якусь іншу господарську роботу і промовляє:

– Щоб мені руки не боліли і щоби я був вправним газдою цілий рік.

Виконавши імітацію господарської роботи, газда бере мак-самосій, по-сільському його називають хруставець. Він дуже дрібний і має темний колір, майже чорний. Мак освячений. Газда бере торбину з маком, тричі обходить хату, усі господарські прибудови, а потім і навколо усього обійстя, але не виходячи за паркан і розсіває мак жестом від будови і від себе. Це робиться для того, щоби відігнати нечисту силу. Люди вірять у те, що нечиста сила, відьма, годованець чи ще щось таке, не може прийти попри мак, не визбиравши його до зернини. Мак дуже дрібний і його багато, отже нечисть буде збирати ті зернини цілий рік, а там і нового накидають. Розсипавши мак, господар заходить до хати і мовить:

– Христос рождається!

– Славимо Його, – відповідають усі, хто є у хаті.

Так мовиться тричі.

Коли господар обходить хату, обсипаючи навколо маком, то проходячи коло вікна зупиняється, стукає у вікно і питає:

– Що вечеряєте?

– Срібло й золото! – відповідають йому з хати.

– А гризунам що лишаєте?

– Сміття і болото!

Це робиться для того, щоби гризуни не їли овочі і збіжжя.

Так у турботах проминув день і настав час Святої вечері. Уся сім'я збирається в кімнаті, де накритий стіл. На столі Король, у нього вп'ята свячена свічка. Вогонь свічки з тіла короля символізує життя, яке дав Син Божий людям і усьому живому. Біля Короля баночка з медом, щоби життя було солодким і приємним. Часник, щоби усі були здорові й сільничка з сіллю, щоби їжа завжди була смачною, а також Керечун – як символ сонця і життя. Керечун – це великий круглий хліб, обв'язаний навхрест свяченим лляним повіслом. Повісло (шнурок) освячують у церкві перед святи вечором, зберігають цілий рік. Як хто з челяді чи маржини (худоби) захворіє, то його обкурюють запаленим повіслом. Особливо це помагає при такій хворобі як “ружа” (почервоніння). Роблять три маленькі колечка зі свяченого повісла, кладуть на хворе місце лляну рубатку, а на рубатку кладуть три запалених колечка з святого повісла і почервоніння (ружа) після того щезає.

Перед тим, як сісти за стіл, господиня вносить до хати відро води. Це має бути найбільше відро, яке є на газдівстві і воно має бути по вінця наповнене водою. Газдиня ставить воду під стіл, поміж залізничя і промовляє:

– Щоби наша корова давала стільки молока щодня, скільки води є у цьому відрі!

І так тричі.

Після того вся сім'я стає навколішки біля накритого столу і молиться.

Починає газда:

– “Роздество Твоє, Христе Боже”. За ним співають усі. Потім тричі мовлять “Отче наш”, “Богородице Діво” і “Вірую”, а інколи ще й 90-й псалом. Після того мовлять молитву до Святого Духа – “Да воскресне Бог”. І вже потім сідають за стіл. Коли сідають, то перед тим обов'язково здувають місце, де кожен має сидіти. Кажуть, що тут можуть сидіти душі померлих і їх треба здути, щоб не сісти на них. Коли сіли за стіл, то тихенько знімають взуття і торкаються ногами металевих предметів, які під столом і тихенько кожен промовляє:

– Щоби у цьому році я і уся наша родина були такими здоровими, як і те залізо, якого я торкаюсь своєю ногою (і так тричі)...

За столом має бути уся сім'я, у тому числі і немовлята. Хто сидить сам, хто на колінах у дорослих, а хто у пелюшках на руках у мами чи бабусі. Хто з челяді відсутній, у війську чи ще з якоїсь причини, то йому також кладуть столові прибори і роблять місце за столом. На столі не може бути нічого гострого – ні ножа, ні виделки. Тільки ложки і бажано дерев'яні. Хліб нарізають у другій кімнаті. Ніж і усе гостре – то є знаряддя насильства і тому за святвечірнім столом бути не можуть. Коли усі за столом, газда благословляє трапезу і після того починають вечеряти. Найперше вживають мед. Він є 12 разів освячений протягом року, на усіх рокових (найбільших) релігійних святах. Потім коштують кутю з пшениці, маком, горіхами і медом.

На Святий вечір п'ють більше виноградне вино, горілку менше, а подекуди і зовсім не вживають. Це тому, що Ісус Христос і апостоли вживали лише виноградне вино. А як де і п'ють горілку, то з медом. Не п'ють рідини. Узвар із фруктів навіть не варять, бо його ніхто не буде пити. Люди вірять у те, що як на Святий вечір не пити рідини, то не будеш пити літом під час польових робіт. На свят-вечірньому столі є 12 страв з бульби, інших овочів і муки. Це – пироги з бульбою і капустою, овочеві салати, гриби і грибні страви тощо. Усе це заправлено рослинним жиром.

Якщо в сім'ї хтось помер протягом року, то йому також ставлять столовий прибор і накладають їжу, наливають вино, і так усе стоїть до ранку...

По вечері починають колядувати, і першою колядою завжди є: "Бог предвічний". Зачинає коляду батько, усі хто є в хаті підхоплюють спів і далі вже колядують разом. Коли наїлись, наколядувались – діти ідуть відпочивати, а дорослі не сплять. Газдиня посуд не миє. Вона бере ложки, складає їх до купи, зв'язує повіслом й кидає під стіл на ніч. Це для того, щоби сім'я трималась купи і щоби худоба не розбігалась на пасовиську влітку. По вечері свічку не задувають, а затискують вогонь пальцями. Дути не можна. Як затиснув газда вогонь на свічці, усі дивляться куди піде дим. Як до гори й до середини хати – то на добро і прибуток. Якщо до низу й до дверей – то на погане, може й на смерть.

По вечері ніхто не спить. Світло світиться

в усіх кімнатах. Опівночі починається всеношна служба на Різдво Христове.

Коли господар прийшов з церкви, то вітається тричі:

– Христос ся народив!

– Славимо Його! – відповідають усі хто дома. Газда знімає шапку й верхній одяг, бере до рук керечун і котить його від вхідних дверей до протилежної стіни і так тричі. Керечун круглий і рівний, легко котиться, – це символізує легкість життя. Щоби рік проминув так легко, як той хліб покотився від порогу до порогу. Потім той хліб господар несе до студні і мочить його у воді. Якщо студня не глибока, то мочить хліб, опустивши його у воду, а якщо студня глибока, то зачиряє відро води і мочить хліб у воді. Це символ єднання двох основних продуктів життя. Як є хліб і вода, то не є голодно!

На Святвечір і ворожать.

– Як на Святий вечір гавкають пси – багато весіль буде.

– Ще як сидять за столом, то прислуховуються чи гавкає пес. Як загавкав – то хтось з родини женитися або віддаватися буде. Як гавкають суїдські пси, то визначають, звідки судженого чи суджену чекати.

– Як на Святий вечір є великі бурульки – буде велика морква, буряк і усе, що росте грубішим зверху і тонким до низу.

– Якщо на деревах іній на Святвечір, то це завіщає добрий урожай зернових.

– Як багато зірок – нестимуться кури.

На Різдво Христове по селу ходять гурти колядників і вертеп. Вертепи є дитячі, їх називають “Бітлейки” від міста Бітлеєм, яке у нас називають Вифлеєм, де народився Ісус Христос. Отже, першими його вітали саме діти – пастушки. І “Вироди” – від перекрученого “Герольди”. Це вже гурти дорослих або молоді, які передають сцени і події, пов’язані з народженням Спаса нашого – Ісуса Христа.

Протягом усіх свят від Святвечора і до Івана Хрестителя, не можна виходити з хати, жуючи їжу. Це, щоби не переводились продукти і щоби не йшли вони з хати, а лишались у хаті.

На Водохрестя багато що залежить від погоди. Якщо мороз і на річці грубий лід, то обряд хрещення води вдбувається на ріці. Напередодні газди вирізають на ріці крижану брилу приблизно 2 x 2 м. Витягують її з води і роблять з неї великий хрест і пристіл біля нього, а біля них вирубують хрест у воді. Там і буде посвячена вода, і братимуть її люди безпосередньо з ріки. Колись люди обливали крижаний хрест відваром з буряка і він мав червоний колір, як кров Ісуса Христа. Зараз так вже не роблять. Якщо льоду на річці нема, то напередодні водохрещення заносять до храму велику гелетку і наповнюють її водою з криниці. Священик посвячує воду в гелетці і люди зачірають її з неї. Від Водохрещення і до Стрітня (15 лютого) люди вітаються так:

– Христос Охрестився!

– У водах Йорданських!

У деяких селах після освячення води люди не поспішають розходитись по домівках і навіть організують на льоду, або біля храму дійство різдвяного вертеру, а вже потім поволі розходяться по домівках. У Верхньому Висоцькому не так. Зачеривши воду люди поспішають чим скоріше йти додому. Тут є таке повір’я: хто першим прибіжить із свяченою водою до хати, той і вважається найвправнішим газдою чи газдинею свого кута.

Тут бувають різні випадки. Комічні, неприємні

і навіть трагічні. Хтось біжить з водою до хати, необачно поспішає, ковзається, падає, розливає свячену воду і змушений знову повертатися по неї.

Один чоловік з місцевості Лукошка цього ж села традиційно багато років прибігав першим. Він дійсно був найвправнішим газдою поміж своїх сусідів. Йшов час. Газда зістарівся і одного разу на водохрещення його перегнав молодий газда. Старий сильно переживав. Він не спав ночами, думаючи як довести усім сусідам, що саме він найвправніший газда в окрузі і надумав. Він ще взимку вивіз на поле гній, як тільки блиснуло сонечко і трохи підсохло газда перший зорав і заволочив поле, першим посадив городину. Інші газди тільки почали веснувати, а у старого вже походило. Коли інші хіба відсадились, а у старого вже помітно піростала городина. Стався заморозок і у старого все померзло. Оконфузився старий і не знав, як йому і виправдовуватись і що чинити. А сусіди посміювались і казали:

– Не ти перший прибіг із свяченою водою, то й не ти перший газда. Чи ти того не знав?

А було й гірше. У місцевості Потік була дівчина. Їй було 18. От вісімнадцятилітня дівчина умудрилась зачерити воду першою і побігти до хати майже три кілометри. Дівка молода, здорова і бігла щосили. По дорозі були чотири підйоми і стільки ж спусків. Вона швидко пододала дорогу і була щаслива тим, що стала першою газдинею у Потоці. Добігла до хати розчервонілою, розпашілою, розіпрілою і щасливою. Вхопила горня холодної гірської води і залпом випила її...

Дістала двостороннє запалення легенів і через три дні її не стало...

Коли люди приносять свячену воду до дому, то газда окроплює нею хату, стайню, літню кухню і інші господарські будови, виганяючи у такий спосіб нечисту силу.

От так у цьому, рівно ж як і у інших селах Турківщини, хоч і зі своїми відмінностями й особливостями чудернацьким способом сплелися язичницькі і християнські звичаї і вірування. Ї одне другому не заважає.

Записано від Михайла Громика

Присілок Потік село Верхне Висоцьке, Турківщина.